

Welk Europa?
Nummer 40

Begrijp ik de wereld waarin ik leef?

De internationale dimensie

door

Robert Verschooten
voorzitter ESIC vzw

die in eigen naam schrijft

21 december 2009

Opgedragen aan hen die begaan zijn
met een dynamisch,
pluralistisch,
democratisch en federaal Europa

Europees Studie- en informatiecentrum (ESIC) vzw
Ryckmansstraat 5, 2020 Antwerpen
Tel. 03/238 97 74 esic@telenet.be

Copyright 2009 ESIC vzw - citeren mag mits bronvermelding

Begrijp ik de wereld waarin ik leef?

Inhoudstafel

Inleiding

Verandering

Begrenzing van het thema

Impliciete stellingen

Publieke waarden en normen

Werkmethode

Natiestaat

Europese Unie

Verenigde Naties

G20

Conclusies

Begrijp ik de wereld waarin ik leef?

Inleiding

Begrijp ik de wereld waarin ik leef? Een ambitieuze titel. Een thema waarop hier een eerste inperking wordt toegepast. Alleen de internationale dimensie komt ter sprake. Andere beperkingen volgen later.

Deze bijdrage wil uw belangstelling wekken voor een thematiek die zeer verwaarloosd wordt, maar die medebepalend is voor de toekomst en de welvaart van de bevolking van Europa.

De internationale dimensie wordt steeds belangrijker. De aandacht zal in het bijzonder gericht worden op publieke waarden en normen. Zowel op de gekende (historische) publieke waarden en normen, als op de nieuwe (Europese) waarden en normen, ontstaan als een gevolg van een toenemende internationalisering van samenleving in Europa.

Verandering

In dit betoog zal er sprake zijn van verandering.

Bij de notie verandering kunnen volgende **vragen** worden gesteld:

- welke veranderingen doen zich voor?
- waarom deden deze veranderingen zich voor?
- zijn die veranderingen goed of slecht voor mijzelf, voor de individuen, voor de gemeenschap?

Op al deze vragen zal - in deze korte bijdrage - niet kunnen worden geantwoord. Dit betoog is schematisch en synthetiserend.

Verandering kan in **drie periodes** worden opgedeeld:

- Het verleden: de waargenomen feiten worden telkens geïnterpreteerd (ook hier is er meestal sprake van een constructie, met een meer of mindere mate van subjectiviteit). Uit die kennis worden wel denkramen afgeleid die ons moeten toelaten de uitgangspunten van dat tijdperk te begrijpen. Dat geheel noemt men een referentiekader. Eveneens spreekt men van paradigma's, of het geheel van op een bepaald tijdstip overheersende opvattingen.
- Het heden: welk referentiekader kan je ontwaren in een chaotisch wereldbeeld waarin de waargenomen feiten aanleiding kunnen geven tot diametraal verschillende gevolgtrekkingen? In het heden kunnen waardeschalen kantelen, paradigma's hun ondoeltreffendheid bewijzen; kortom een verhaal van discontinuïteiten, periodes van immobilisme, en/of stroomversnellingen.
- De toekomst: is grotendeels onvoorspelbaar naar individuele feiten, maar op het macroniveau kan men, tot op een beperkte hoogte, tendensen onderscheiden. De

toekomst wordt onzekerder naarmate de duur toeneemt. Nieuwe paradigma's komen anderzijds tergend traag tot stand.

Begrenzing van het thema

We zetten de begrenzing van het thema voort.

De behandelde periode bedraagt zestig jaar (ruwweg van 1950 - de start van het Europese project - tot 2010). Is deze periode voldoende lang? In ieder geval zijn reeds enkele significante ontwikkelingen merkbaar. Zij verdienen aandacht.

Het betoog doet beroep op drie typevoorbeelden van de internationale dimensie, die vergeleken worden met het referentiekader van de natiestaat. Deze drie voorbeelden zijn gekozen uit tientallen andere voorbeelden: de Europese Unie, de Verenigde Naties en de G20. Dat is een keuze, die kan worden betwist, maar deze keuze is niettemin relevant. Door een beperkte keuze kan dit betoog overzichtelijk en een synthese blijven.

Na die synthese worden u enkele voorlopige gevolgtrekkingen voorgelegd. Dat betekent niet dat ze als een 'nieuwe algemene theorie' kunnen gelden. Het zijn voorlopig nog losse bouwstenen. Ze worden u voorgelegd, en u trekt hieruit persoonlijke conclusies.

De vergelijking van de kenmerken voor de vier typegevallen is zeer algemeen. Ze waagt zich zo weinig mogelijk aan waardeoordelen (behalve voor de natiestaat en het nationalisme). Over de afschaffing van de natiestaat wordt niets gezegd. Wel wordt ervan uitgegaan dat het takenpakket van de natiestaat zich fel wijzigt.

Waarop wel wordt wijzen is het nut en de belang van de nieuwe organisatiesystemen. Elk van hen zoekt op een specifieke manier de uitdagingen voor individu en maatschappij te helpen beheersen en hiervoor met de noodzakelijke oplossingen te komen.

Impliciete stellingen

Vier stellingen zullen *impliciet en expliciet* worden gehanteerd in dit betoog:

- Eerste stelling: wie alleen de motieven (of grondslagen) van de natiestaat hanteert kan onmogelijk de nieuwe ontwikkelingen van de internationalisering van onze maatschappij begrijpen en/of verklaren. Deze onwetendheid ontmoedigt de burgers, maakt hen bovendien sceptisch, pessimistisch, vijandig, angstig of totaal onverschillig.
- Tweede stelling: de grondslagen van een internationale orde worden niet of onvolledig aangeleerd in het onderwijs, noch door de oudere generatie verklaard (want zij kennen die motieven niet), noch door de media en de meeste opinieformers ter sprake gebracht. Dit verklaart ten dele waarom het maatschappelijke middenveld zijn plaats niet vindt, noch opeist in de maatschappij en in de politieke interactie.
- Derde stelling: grensoverschrijdende samenwerking is een noodzaak geworden in een wereld waarin de meeste macro-fenomenen internationaal van natuur zijn en onze welvaart direct en sterk beïnvloeden.

- Vierde stelling: belangstelling voor de internationale dimensie betekent niet dat de belangstelling voor de grondslagen van de lagere beleidsniveaus mag verminderen. Zij vormen samen één geheel, dat complementair is. Europa kenmerkt zich door een meerlagig bestuur (multi-level governance) met een specifieke interactie.

Publieke waarden en normen

Dit betoog beperkt zich tot de publieke waarden en normen. De individuele filosofische of religieuze voorkeuren blijven hier buiten beschouwing. In ieder geval staan de publieke waarden en normen boven de individuele voorkeuren. Het principe van de vrije keuze wordt hier gerespecteerd, zolang deze niet strijdig is met de algemeen geldende publieke waarden en normen.

Over welke publieke waarden en normen gaat het? Wat zijn onze westerse publieke waarden en normen? De opsomming is snel gemaakt. Het gaat hierbij om: democratie, de rechtsstaat, de scheiding der machten, de mensenrechten, de gelijkheid man en vrouw, scheiding staat en kerk en dan hebben wij de voornaamste gehad.

In de post-moderne samenleving is er een grote argwaan ten aanzien van de publieke waarden en normen. Er is vooral een grote terughoudendheid ten aanzien van de invloed van de staat en de rol van de politiek.

Toch vormen deze publieke waarde en normen de grondslag van onze Europese identiteit.

In een multiculturele maatschappij moeten deze publieke waarden en normen een stevig draagvlak hebben.

De meeste mensen kennen alleen de publieke waarden en normen van de natiestaat. Het dagelijks woordgebruik getuigt hiervan. De natiestaat kende reeds de publieke waarden en normen die zojuist werden opgesomd. Toch volstaan die nationale publieke waarden en normen niet meer om de wereld zoals die nu functioneert te verklaren. In de drie voorbeelden: de EU, de VN en de G20 gelden nog andere motieven of grondslagen, die eveneens moeten gekend zijn om het gehele plaatje te kunnen begrijpen. De complementariteit van de publieke waarden en normen - op alle beleidsniveaus - is een feit. Een bewuste beleving van die nieuwe complexiteit vraagt een minimum aan kennis en belangstelling. Een wakkere burger is dat aan zichzelf verplicht.

Werkmethode

In dit betoog worden vier verschillende organisatiesystemen van de maatschappij vergeleken. De vergelijking loopt over een periode van zestig jaar. De voornaamste kenmerken per organisatievorm worden opgesomd. Met alleen de kenmerken, dreigt er een valkuil. Vele belangstellenden zullen afhaken. Ze begrijpen niet het waarom van deze kenmerken.

Het waarom gaat in op de rechtvaardiging, de motieven en redenen die aan de grondslag liggen van de vastgestelde handelingen, beslissingen of ontwikkelingen. Het waarom maakt deel uit van de pedagogische inspanning die nodig is om publieke of individuele besluitvorming te helpen verklaren.

Deze inspanning (het verklaren van het waarom) wordt heden niet meer ondernomen omdat ze te tijdrovend is voor de politici - de burgers brengen het geduld niet meer op om ernaar te luisteren - of omdat het leerprogramma in de scholen hierover zwijgt. Dat is spijtig, want het ondergraft de weerbaarheid van ons westers democratisch model.

Natiestaat

In de vergelijking over de internationale dimensie is de natiestaat het uitgangspunt. Het is het eerste voorbeeld waarvan we de kenmerken kort opsommen. Deze kenmerken golden nog tot in 1950 (ze waren echter nog meer toepasselijk in 1939 toen de WOII uitbrak in Europa).

De belangrijkste **kenmerken** van de natiestaat. Deze kenmerken treffen we vooral aan in Frankrijk (revanche na 1870) en Duitsland (vernedering na verdrag van Versailles van 1919).

- Het exclusieve egocentrisme van die maatschappij (een gesloten maatschappij: we hebben de anderen niet nodig, we zijn de besten, de slimsten en nog veel meer van dat), voorts het scheppen van een vijandbeeld, angst en haat.
- De zelfvoorziening (wat we zelf maken is beter, we mogen zo min mogelijk afhankelijk van het buitenland zijn, we beschermen daarom best onze eigen productie, onze diensten en onze eigen mensen tegen het buitenland (= protectionisme en autarkie, die nog nooit voor een duurzame welvaartsstijging zorgden, denk hierbij aan de crisis in de jaren 30).
- Agressiviteit als een gevolg van de centrale plaats van het nationaal belang. Leg dit algemeen belang in de handen van militaire regimes en de bloedigste conflicten worden uitgevochten, waarbij het individu volledig ondergeschikt is aan de motieven van het collectief belang van de natiestaat, concreet betekent dat de onderwerping aan een beperkte militaire en industriële elite met een eigen agenda. Nationale trots en vooral een gekrenkte nationale trots waren een belangrijk motief om naar de wapens te grijpen.

Deze stato-nationale kenmerken verklaren de ontsprongen van het extreme nationalisme (zowel van rechtse als van linkse signatuur) en de voorrang van het collectieve belang over de individuele rechten.

Wat zijn de **grondslagen** van de natiestaat?

- De natiestaat belichaamt de hoogste legitimiteit; deze stelling wordt heden nog steeds onderschreven door een aantal politieke strekkingen (waaronder zowel uiterst rechtse als linkse strekkingen).
- De zero sum game: de overtuiging dat er in een onderhandeling/confrontatie slechts één winner en één verliezer is. Deze overtuiging versterkt het groepsegoïsme en bevordert de misbruik van macht of geweld door de sterkste landen. Deze redenering is in de Europese Unie achterhaald, maar wordt toch nog door velen aangekleefd (o.m. in de vorm van economisch nationalisme).
- Zelfvoldaanheid versterkt het superioriteitsgevoel, het gevoel uitverkoren te zijn of zelf een Uebermensch te zijn. Ze rechtvaardigt de grofste agressiviteit tegenover 'anderen'.
- De verdediging van het staatsbelang deed de westerse democratische waarden en normen in een aantal landen wijken (denk aan Duitsland, Oostenrijk, Italië, de Balkan

tijdens het interbellum). Zelfs in democratieën kan het nationalisme een karakter van uitsluiting betekenen. Neem het voorbeeld van Turkije waar de leerlingen op school wordt ingeprent dat Turkije geen vrienden heeft, alleen maar vijanden. Kan een land - met dit type van nationalistische ingesteldheid - ooit nuttig toetreden tot de EU? Hoe kan Turkije - in die omstandigheden - het begrip van de gedeelde soevereiniteit aanvaarden? Waarom denkt Turkije dat de EU hieraan geen belang zal hechten?

- Ook in België - tijdens het interbellum - werden de motieven van de natiestaat door rechtse extremisten beleden - gelukkig een minderheid. Ze droomden ervan om de westerse waarden in België te vervangen door een autoritair systeem.

Europese Unie

Na de natiestaat - als eerste voorbeeld - zijn we nu toe aan het tweede voorbeeld: de Europese Unie, zoals we die kennen anno 2009.

De **kenmerken** van de Europese Unie kunnen worden opgesplitst in enerzijds de interne en anderzijds de externe kenmerken.

Interne kenmerken van de EU:

- De Europese rechtsorde: de Europese verdragen zorgen samen voor een geheel van rechtsregels die voor iedereen van toepassing zijn. Europese regels hebben voorrang op nationale of regionale wetten. Het Europees Hof van Justitie kan zich uitspreken over de interpretatie van de Europese regels.
- Gedeelde soevereiniteit is vooral in de Europese Unie zichtbaar, het betekent dat de nationale staten (zelfs zeer aanzienlijke) stukken van hun soevereiniteit afstaan aan de supranationale instellingen van de Europese Unie. Dank zij die gedeelde soevereiniteit krijgen de lidstaten van de Europese Unie opnieuw greep op de grensoverschrijdende uitdagingen. Greep die ze anders volledig zouden verliezen. Voor de kleinere lidstaten van de Europese Unie is dit evident, maar ook de grote lidstaten van de EU kunnen individueel evenmin het hoofd bieden aan die geweldige uitdagingen (voordelen van schaalvergroting en groter intrinsiek gewicht samen).
- De EU wordt gekenmerkt door een grote economische, sociale en juridische ruimte. 36 beleidsdomeinen bepalen - afhankelijk van de bevoegdheden van de EU - de invloed van een gemeenschappelijke besluitvorming. Deze besluitvorming is omvangrijk want ze vertegenwoordigt méér dan 80 procent van alle wetgeving die in onze nationale en regionale parlementen wordt goedgekeurd. Deze open Europese ruimte en haar regels hebben de welvaart van de Europese Unie in zestig jaar tijd meer dan verdrievoudigd.
- Deze grensoverschrijdende samenwerking is structureel (er zijn specifieke Europese instellingen en regels). Er is tevens een impliciet Europees maatschappijproject, dank zij een aantal ruime gemeenschappelijke objectieven (geformuleerd in preambules).
- De EU wordt een evolutief project genoemd, dat bovendien zelfvoedend is. Deze beide kenmerken wijzen op een eigen dynamiek en op flexibiliteit, namelijk de capaciteit van aanpassing aan dwingende omgevingsfactoren.

Externe kenmerken van de EU?

- Het open karakter van de EU betekent dat andere Europese staten kunnen toetreden tot de EU als ze aan een aantal voorwaarden beantwoorden (democratie/vrije markt, opname *acquis communautaire*, capaciteit om Europese regelgeving toe te passen).

- Het gebruik van soft power betekent dat eerst alle mogelijkheden van het diplomatiek overleg worden uitgeput.
- In de relaties met derde landen zal telkens het gelijkheidsbeginsel en wederzijds respect worden gehanteerd, zowel bij Europese humanitaire hulp, ontwikkelingshulp, als voor bijstand aan buurlanden.

Kortom een heel andere benadering dan deze van de zogenaamde grote mogendheden. Zij hanteren vooral hard power.

Interne grondslagen van de Europese Unie:

- Door de immense vervlechting van onze belangen ontstaat er een hechte lotsverbondenheid en solidariteit. Vrede en stabiliteit zijn er het gevolg van.
- De EU streeft een win-win model na, in tegenstelling met het zero game spel van de nationale staten. In een win-win spel wordt ernaar gestreefd dat alle EU-lidstaten baat hebben bij een gemeenschappelijke beslissing.
- In het maatschappijmodel van de EU wordt geijverd voor de maximalisatie van de welvaart voor al haar inwoners (en dat lukte al aardig dank zij de structuurfondsen).
- De fundamentele rechten van de inwoners van de EU gaan verder dan de bestaande verdragen en conventies. De opname van het Charter van de Europese fundamentele rechten in het Europees recht (door het Verdrag van Lissabon) betekent een grote doorbraak.

Externe grondslagen van de Europese Unie:

- Vrede en stabiliteit. Geweld en dominantie is overbodig en stabiliteit bevordert de welvaart, ook die van derde-landen.
- De EU begint hoe langer hoe meer haar verantwoordelijkheid als wereldspeler te aanvaarden (EU= 500 miljoen relatief welvarende inwoners), denk aan de voortrekkersrol van de EU inzake milieubeleid en klimaatverandering.
- De EU wil naar buiten een voorbeeld zijn inzake de toepassing van de mensenrechten.

Verenigde Naties

Derde voorbeeld, na de natiestaat en de EU: de Verenigde Naties

Kenmerken van de Verenigde Naties (1949):

- De VN is intergouvernementeel van aard. Dus is er eenparigheid van beslissing. Beslissingen zijn meestal afdwingbaar. De hulpontvangende lidstaat moet deze hulp wel vooraf aanvaarden.
- Permanente organisatie die zich met belangrijke zaken bezighoudt, zoals collectieve veiligheid, humanitaire hulp, gezondheid, handel, onderwijs, kinderwelzijn, milieu (en klimaatverandering), e.a.

Grondslagen van de VN:

- Niet inmenging in nationale aangelegenheden. Kan een rem betekenen.
- De sterkste schouders (de rijkste lidstaten) dragen de grootste financiële bijdrage.

- Morele plichten nopen de lidstaten om hun verantwoordelijkheid te nemen door te helpen waar het kan (donaties, vrede troepen, herstel van democratieën, hulpverlening).

G20

Vierde voorbeeld na de natiestaat, de EU en de VN: de G20 (2009)

Kenmerken van de G20:

- De G20 wil een nieuwe wereldorde weerspiegelen (een wereld met andere krachtsverhoudingen). Vervangt de G8 die niet meer representatief is. De G20 is niet permanent of gestructureerd. De G20 stelt circa 85 % van de wereldeconomie voor.
- Wil een nieuw forum worden voor een nieuw economisch model (wereldregering?).
- De uitvoering van de beslissingen is vrijwillig (er is enkel een gezamenlijke eindverklaring, ze is niet afdwingbaar en geschiedt land per land).

Grondslagen van de G20:

- Eigenbelang, zakelijkheid en invloed (andere vorm van macht) spelen een doorslaggevende rol.
- De westerse landen proberen het uitoefenen van invloed te koppelen aan zin voor verantwoordelijkheid (inzake milieu, wereldhandel, financiële markten, e.a.).
- Het samen nemen van een wereldverantwoordelijkheid, dat hoopt althans de EU.

Conclusies

De (onvolledige en schematische) conclusies worden in drie groepen ondergebracht.

Een **eerste groep** vergelijkt de vier voorbeelden. Uit voorgaande blijkt dat de reeds geciteerde waarden en normen een aantal maatschappijnuttige ethische concepten bevatten.

- De nationale staat als historisch uitgangspunt, met een aantal storende kenmerken, waaronder exclusiviteit en geslotenheid. Deze kenmerken gelden minder voor de Europeanen. De lidstaten van de EU kregen in zestig jaar tijd een ander takenpakket. Een nationale staat - vrij van nationalisme - blijft nog een, soms beperkte, rol spelen.
- De EU is een uniek voorbeeld van integratie door een gestructureerde regionale samenwerking. In dit project zijn de ethische concepten het duidelijkst aanwezig. Deze ethische concepten zijn zeer waardevol - ze streven naar een 'rechtvaardiger en welvarender maatschappij' - en zijn daarom een gerechtvaardigde bron van hoop.
- De VN is een wereldorganisatie (waarin verschillende culturen samengaan), en waarin ook wereldproblemen worden aangepakt. Ook hier zijn vooral westerse ethische concepten aanwezig. Deze westerse concepten staan onder verhoogde druk van andere culturen die ze willen afzwakken of eenvoudigweg vervangen (bv door de invoering van de sharia of door het hanteren van andere prioriteiten).
- De G20 is een soepel samenwerkingsverband op quasi wereldvlak. Het behandelt de economische actualiteit en poogt ook structurele economische problemen aan te pakken. Moet zichzelf nog bewijzen, maar heeft een groot potentieel. Ethische concepten zijn

hier helemaal niet aan bod, wel pragmatische oplossingen die zelfs geen algemene navolging hoeven te krijgen.

Een **tweede groep** voorlopige conclusies gaat over het belang van de Europese publieke waarden en normen (Epwn):

- De Epwn fungeren als een kompas.
- De Epwn helpen ons individueel en als beleidslui om handelingen en beslissingen te toetsen en te rechtvaardigen.
- Door de Epwn te kennen en toe te passen kunnen we onze handelingen en beslissingen motiveren.
- De Epwn kunnen, samen met andere factoren, het Europees toekomstproject de nodige dynamiek bezorgen.
- In een multiculturele wereld heeft de EU behoefte aan publiek gedragen pwn.
- Deze Epwn bepalen onze identiteit en zonder identiteit is de EU zeer kwetsbaar.
- Door de Epwn te kennen en te dragen kan de burger zich opnieuw in het centrum van de politiek plaatsen.

Tenslotte een **derde groep** voorlopige conclusies:

- De internationale dimensie is onontwijkbaar geworden. De burger kan deze dimensie niet meer negeren op straffe zichzelf aan de zijlijn te plaatsen.
- De globale uitdagingen (die het enge kader van de natiestaat ruim overstijgen) kunnen door de natiestaat niet alleen meer worden beantwoord.
- De internationale dimensie en haar afgeleide grondslagen, motieven en kernmerken moeten geïntegreerd worden in de reeds aanvaarde (nationale) democratische publieke waarden en normen.
- Het negeren van de internationale dimensie en de daarbij horende publieke waarden en normen betekent onmacht voor de individuele burger en slecht bestuur voor de beleidslui.

Deze voorlopige conclusies kunnen uiteraard ook in vraagvorm worden geformuleerd. Ze zijn bedoeld om u aan te sporen hierover te reflecteren.

Europees Studie- en Informatiecentrum (ESIC) vzw

Wat is ESIC?

Uitgangspunten van ESIC:

- Opgericht in 1963 door Europese sympathisanten
- Onafhankelijk en pluralistisch
- Lid van: Europese Beweging België, UEF-België en Europakring Antwerpen

Doelstellingen van ESIC:

- Volgt kritisch Europese en mondiale ontwikkelingen
- Verkent kruitlijnen voor toekomstgericht Europees maatschappijmodel
- Onderzoekt doel en de spelregels van democratie en federalisme
- Verspreidt naar een ruim publiek de bevindingen van studie en onderzoek van ESIC
- Draagt bij tot het debat over de toekomst van Europa in Vlaanderen

Wat biedt ESIC aan?

- Organiseert debatten, gespreksavonden, studiedagen voor eigen rekening of voor derden of in samenwerking
- Biedt begeleiding, ondersteuning en advies aan over de Europese thematiek (gratis)
- Houdt een themabibliotheek over federalisme, democratie en Europese integratie, identiteit en burgerzin
- Brengt twee publicaties: ESIC Nieuwsbrief (4 x kwartaal retrospectief) en Welk Europa? (2 themanummers per jaar)
- Verzorgt: www.europadebat.be (vernieuwde website in voorbereiding)
- Werkt structureel samen met een aantal belangrijke actoren

Waar ESIC te bereiken?

- Ryckmansstraat 5, 2020 Antwerpen (niet ver van Antwerp Expo)
- Tel: 03/238 97 74, fax: 03/231 22 66, e-mail: esic@skynet.be
- Openbaar vervoer: trams 2 en 6 (halt Volhardingsstraat) en bussen 25, 26 en 27 (halt Cabrastraat)
- Bibliotheek: na telefonische afspraak
- Contactpersoon: Robert Verschooten, voorzitter ESIC vzw